ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.2.17

DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.57-5>

Жук М.В.,
доктор економічних наук,
професор кафедри менеджменту,
публічного управління та адміністрування,
Подільський державний аграрно-технічний університет

Zhuk Mykola,
Doctor of Economics,
Professor of the Department of Management,
Public Management and Administration,
State Agrarian and Engineering University in Podilya

СУТНІСТЬ ІНСТИТУЦІЙ ТА ЇХНЯ РІЛЬ У РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ

Жук М.В.. *Сутність інституцій та їх роль у розвитку аграрного сектора України.* У статті досліджено сутність інституцій, роль інституційного підходу як інструменту забезпечення економічного розвитку в Україні. Розкрито економічний зміст дефініцій «інституція» та «інститут», зазначено відмінності між ними, вказано на важливість врахування інституцій як джерела сталого розвитку національної економіки та, зокрема, аграрного сектору. Уточнено основні функції інституцій у сучасній економічній системі. З погляду методології досліджень здійснено класифікацію інституцій на формальні й неформальні, а також на інституції першого, другого і третього порядку. Побудована структурна схема інституційних складників аграрного розвитку. Запропоновано механізм взаємодії основних елементів інституційного середовища аграрного сектору, що включає інституції, які впливають на людину як основну продуктивну силу й інституції, які формують умови для економічної діяльності.

Ключові слова: сталий розвиток, інституції, функції інституцій, інститути, інституційний механізм, інституційне середовище аграрного сектору.

Жук Н.В. *Сущность институций и их роль в развитии аграрного сектора Украины.* В статье исследована сущность институций, роль институционального подхода как инструмента обеспечения экономического развития и роста в Украине. Раскрыт экономический смысл дефиниций «институция» и «институт», отмечены различия между ними, указана важность учета институтов как источника устойчивого развития национальной экономики, в частности аграрного сектора. Уточнены основные функции институций в современной экономической системе. С точки зрения методологии исследования проведена классификация институций на формальные и неформальные, а также на институции первого, второго и третьего порядка. Построена структурная схема институциональных составляющих аграрного развития. Предложен механизм взаимодействия основных элементов институциональной среды аграрного сектора, включая институты, которые влияют на человека как основную производительную силу и институты, которые формируют условия для экономической деятельности.

Ключевые слова: устойчивое развитие, институции, функции институций, институты, институциональный механизм, институциональная среда аграрного сектора.

Zhuk Mykola. *The essence of institutions and their role in the development of the agrarian sector of Ukraine.* The development of agrarian sector of Ukraine during last two decades has been quite dynamic in comparison with other branches. Thanks to the results of the activity of this sector of the economy, a considerable part of the GNP is created, budgets are filled, foreign exchange inflows and volumes of attraction of investments increase. Accelerating the development of the agrarian sector, while reducing the adverse impact on the environment, is becoming increasingly important and a key objective of modern agricultural policy. It is advisable to justify the institutional foundations for the development of the agricultural sector, to identify the main institutions and mechanisms for their interaction. The current state of the agrarian sector of the Ukrainian economy requires a more active use of effective methods of stimulating economic development within the existing institutional and neo-institutional

theories. These factors should be considered and classified from the standpoint of the institutional approach, which will help to identify priority areas and levers of their management. The article explores the essence of institutions, the role of the institutional approach as a tool for ensuring economic development and growth in Ukraine. The article reveals the economic meaning of the definitions of “institution” and “institute”, notes the differences between them, and points out the importance of taking institutions into account as a source of sustainable development of the national economy, in particular, the agricultural sector. The main functions of institutions in the modern economic system are clarified. The classification of institutions on formal and informal, as well as on institutions of the first, second and third order was conducted. A structural diagram of the institutional components of agricultural development is built. A mechanism of the interaction of the basic elements of the institutional environment of the agricultural sector is proposed, including institutions that affect a person as the main productive force and institutions that create the conditions for the economic activity.

Key words: sustainable development, institutions, functions of institutions, institutes, institutional mechanism, institutional environment of the agrarian sector.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток аграрного сектору України порівняно з іншими галузями матеріального виробництва протягом останніх двох десятиліть відбувався доволі динамічно. Завдяки результатам діяльності цього сектору економіки створюється значна частина валового національного продукту, забезпечується наповнення бюджетів, зростають валютні надходження та обсяги залучення інвестицій. Прискорення розвитку аграрного сектору з одночасним зменшенням шкідливого впливу на довкілля набуває усе більшого значення і становить ключове завдання сучасної аграрної політики. Пріоритетним напрямом для аграрної сфери наразі є використання технологій, які сприяють досягненню екологічного балансу, а також створенню стійких та ефективних агроекологічних систем. Водночас доцільним є обґрунтування інституційних засад розвитку аграрного сектору, виділення основних інституцій та механізмів їх взаємодії. Сучасний стан аграрного сектору економіки України вимагає більш активного застосування ефективних методів стимулювання економічного розвитку в рамках існуючих інституційних та неінституційних теорій. Проблеми сталого розвитку аграрного сектору економіки України зумовлені не тільки несприятливою макроекономічною ситуацією і диспаритетом цін на продукцію сільського господарства та інших галузей, а й часто позаекономічними чинниками, що однак мають прямий або опосередкований вплив на розвиток аграрного сектору економіки. Зазначені чинники доцільно розглянути і класифікувати з позицій інституційного підходу, що дасть змогу визначити пріоритетні сфери і важелі управління ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти формування інституційних механізмів розвитку аграрного сектору України досліджували вітчизняні вчені: О. Бородіна, С. Кваша, О. Ковальова, В. Лагутін, О. Мороз, О. Попова, І. Прокопа, Ю. Сафонов, О. Шубравська та інші науковці.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Водночас подальших досліджень потребують шляхи удосконалення інституційного середовища аграрного сектору за умов подальшої глобалізації та європейської інтеграції України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є уточнення понятійно-категоріального апарату сучасного інституціоналізму та систематизація інституцій, що визначають розвиток аграрного сектору України.

Виклад основного матеріалу. Базовою концепцією розвитку аграрного сектору в Україні дотепер залишається концепція сталого розвитку (sustainable development). Вона з'явилася у 70-х роках минулого століття як спроба вирішити питання гармонійного поєднання економічного зростання, соціального благополуччя й екологічної стійкості природного середовища. Очевидно, що це питання залишається актуальним і донині, оскільки людству ще тільки належить вирішити складні екологічні проблеми, викликані економічною діяльністю, а також проблеми соціального благополуччя.

Згідно з визначенням, поданим в екологічному словнику, сталий розвиток – це «такий розвиток суспільства, за якого поліпшуються умови життя людини, а вплив на навколишнє середовище залишається в межах господарської ємності біосфери, так що не руйнується природна основа функціонування людства. У межах прийняття концепції сталого розвитку задоволення потреб споживачів здійснюється без шкоди для майбутніх поколінь» [1]. Таким чином, сталий розвиток передбачає поєднання як екологічної стабільності, так і економічного процвітання. Це завдання щодо аграрного сектору може бути досягнуте з допомогою активізації діяльності різних інституцій.

Вчені-економісти трактують категорію «інституція» в контексті предмета власного наукового дослідження. З позицій класичної економічної теорії, інституція розглядалася переважно як набір правил (формальних або неформальних), які регламентують діяльність осіб та організацій у певній соціально-економічній системі. Так, Т. Веблен розумів інституції як звички й стереотипи мислення й поведінки, що поділяються більшістю членів суспільства, а «сутність будь-якого інституту, за Т. Вебленом, визначалася як засвоєні широкими прошарками населення системи цінностей, усталені сукупності соціальних норм і стандартів поведінки, установки і схеми світосприйняття» [2]. Таке розуміння інституцій більше належить не до матеріальної сфери, а до сфери свідомості. Проте інституційний підхід до аналізу й подальшого розвитку економічних процесів визначає необхідність розгляду інститутів більше у матеріальному аспекті.

У. Мітчел надає наступне визначення інституцій: «ще домінуючі і значною мірою стандартизовані суспільні звичаї» [3]. Представник неінституціоналізму Дж. Коммонс вважав інституціями «колективні дії щодо контролю, лібералізації і розширення індивідуальної дії».

Поняття колективної дії широко варіюється від неорганізованого звичаю чи традиції до багатьох організованих ... відносин, таких як сім'я, корпорація, торгова асоціація, профспілка, система резервів, держава [4, с. 649]. У цьому визначенні фактично ототожнюються категорії «інститут» та «організація». Дж. Найт визначав інститут як набір правил, що структурують загальнолюдські взаємодії особливим чином, знаннями про які мають володіти усі члени даного суспільства» [3].

Найбільш поширеним і визнаним науковою спільнотою є означення інституції, запропоноване Д. Нормом. «Інституції – це «правила гри» в суспільстві» або «створені людьми обмеження, які організують, регламентують взаємовідносини між людьми. Інституційні зміни визначають те, як суспільства розвиваються у часі і є ... ключем до розуміння історичних змін» [5, с. 19]. Власні інтереси окремих індивідів вступають у суперечність і часто породжують конфлікти. Для уникнення цього і потрібні інституції.

Згідно інституційної теорії, процес відтворення успішно здійснюється і виконує свої функції через відповідну систему інституцій.

Основна функція інституцій в суспільстві полягає в зменшенні невизначеності через формування чітких, визначених механізмів взаємовідносин між індивідами. Стійкість інституцій відносна, тому що під впливом зміни мотивів та інтересів індивідів інституції зазнають змін. Функції інституцій у сучасній економічній системі спрямовані на вирішення суперечностей та полегшення вирішення проблем. Схематично функції інституцій можна зобразити на рис. 1.

При цьому слід чітко розділяти категорії «інституція» та «інститут». Інститут являє собою організацію, суб'єкт економічних відносин, тобто суб'єктне втілення інституцій, засіб реалізації їхнього впливу, формальні рамки. Інституції разом з інститутами, що володіють певними важелями впливу, формують цілісний інституційний механізм.

Інституції можна умовно поділити на формальні (закони, постанови, стандарти) та неформальні правила (звичаї, традиції, менталітет).

З погляду методології доцільно підрозділяти інституції на декілька рівнів, що виділяються згідно хронологічного порядку їхньої історичної появи. Інституції першого порядку – це неформальні правила поведінки –

звичаї, традиції, умовності. В межах функціонування економічних систем їх можна визначити як економічну свідомість, або підприємницьку культуру. Виникнення цієї інституції передують наступним її формам і видам. Інституції цього рівня набувають рис національної психології, свідомості, культури. Для аграрної сфери України традиції землеробства є ядром інституцій першого порядку. Можна з впевненістю стверджувати, що аграрна культура України має кількатисячолітню історію. Землеробством населення на території сучасної України займалося ще у VI-IV тис. до н. е., з кінця IV тисячоліття до н.е. землеробство вже мало власні традиції, вироблені трипільськими племенами, і ці традиції частково збереглися до наших днів. Саме цей чинник дотепер спричиняє серед іншого доволі високий відсоток сільського господарства у структурі галузей економіки України.

До інституцій другого порядку належать формальні правила поведінки, система ділових контрактів, сукупність прав і обов'язків, окреслених законодавством. Законодавство як зведення формальних правил зазвичай формується в межах домінуючих звичаїв і традицій, не повинно їм суперечити. Зворотний процес також можливий, якщо прийняті закони впливають на звичаї, культуру саме в економічній сфері. Однак прийняття нових законів має базуватися на існуючих в суспільстві потребах та інтересах принаймні більшості населення, або бути результатом тривалої та цілеспрямованої ідеологічної роботи щодо зміни суспільної свідомості, в іншому випадку це може спричинити суспільний конфлікт. Прикладом такої тривалої суперечності може бути наявність в Україні мораторію на продаж землі, що багато разів продовжувався, та дискусії навколо прийняття Закону про ринок земель сільськогосподарського призначення. Так, на думку О. В. Шубравської, небезпечним є й подальше зволікання з проведенням в Україні земельної реформи. Водночас відсутність у вітчизняних урядовців бажання наслідувати давно й успішно застосовувані в розвинених державах правила функціонування ринку сільськогосподарської землі, а також чіткої уяви щодо його можливих наслідків здатна не лише нівелювати очікувані позитиви такого реформування, але й призвести до законодавчого закріплення в Україні латифундистського типу аграрного господарювання [6, с. 16].

Інституції третього порядку – це блок інституційних організацій (власне кажучи, це і є інститути). До нього належать декілька груп суб'єктів: політичного, економічного та громадського спрямування. До політично-правових елементів належать партії, громадські рухи, система політичних протипаг щодо розподілу влади в суспільстві, законодавча, виконавча та судова гілки влади. Створене цими інститутами політичне й правове поле сприяє ефективному функціонуванню суб'єктів агропромислового виробництва та формуванню системи стратегій розвитку аграрного сектору на усіх рівнях.

До другої групи інститутів належать організації економічного характеру, зокрема, спілки підприємців,

Рис. 1. Основні функції інституцій

Джерело: сформовано автором на основі [3]

профспілки, а також галузеві професійні об'єднання (наприклад, Біоенергетична асоціація України, Спілка органічного руху та ін., що сприяють розвитку окремих підгалузей сільського господарства та споріднених галузей). Основним завданням цих інститутів є узгодження економічних правил гри та домовленостей, укладання контрактів, що сприяли б зниженню трансакційних витрат.

Третя група – інститути громадського спрямування. У деяких джерелах вони розглядаються також як інститути громадянського суспільства, які дають змогу оптимального забезпечення, реалізації та захисту прав і свобод людини, узгодження різноманітних інтересів. До них, як правило належать, соціальні групи, організації та рухи неполітичного характеру, створені громадою або окремими членами суспільства, основною метою яких є реалізація спільних інтересів завдяки узгодженим діям.

Отже, інституції, згідно узагальненому баченню Д. Норта, – це «правила гри – як формальні, так і неформальні, а також характеристики їх застосування» [5, с. 22]. Під інститутами часто мають на увазі будь-які організації, всередині яких люди взаємодіють згідно встановлених правил, об'єднані спільними цілями. Однак у процесі проведення досліджень розвитку аграрного сектору нами буде застосовано трактування Д. Норта, яке є більш широким, всеохоплюючим і використовується в інституційній економіці.

Інституції виступають не тільки як обмеження, а й дають можливість розвиватися економічним агентам в рамках встановлених обмежень. Організації (інститути) створюються з метою використання наданих інституціями можливостей, тобто організації виникають на основі стимулів, закладених інституціями.

До головних економічних інституцій відносять відносини власності (у її різних типах та формах), організаційно-правові форми господарювання і підприємницької діяльності, а також державу як регулятор інституційної політики. Серед інститутів (організацій) представляється найбільш важливим саме підприємство і можливість ефективної реалізації в ньому інтересів суспільства.

Істотний вплив на соціально-економічний розвиток справляє інституційне середовище. На його формування у свою чергу впливають:

- інституційне середовище на макрорівні;
- інституційна діяльність регіональних органів влади;
- культурні й національні звичаї, сформовані цінності, релігійні норми;
- механізм контролю і забезпечення виконання формальних інституцій (законів, норм, правил і т.д.);
- кількість і характеристика організацій (економічних агентів, організованих соціальних груп, індивідів), ефективність їх взаємодії.

Інституційна структура АПК – складна соціально-економічна система, що включає економічні, господарські, організаційно-правові, морально-етичні та інших елементи [С 7].

Умовно можна виділяти наступні групи інституцій, що визначають у сукупності розвиток аграрного сектору.

1. Інституції влади (які є головними в інституційній структурі АПК). Формування ефективного інституційного середовища аграрного сектору є неможливим без

активного втручання держави, і про це свідчить досвід розвинених країн Європи, де державна підтримка складає 40% і більше. Основні функції держави: визначення «правил гри» для суб'єктів ринку; активна інвестиційна політика, пряме й непряме, тарифне й нетарифне регулювання.

Держава виступає регулятором і координатором функціонування інституційного середовища розвитку аграрного сектору економіки. Безпосередня участь держави в розвитку цього сектору може бути здійснено в результаті оподаткування, що стимулює господарську діяльність в агросекторі; розвиток фермерства, кооперації, фінансування різних інноваційних проектів і розробок, видачі грантів на конкурсній основі.

До негативних прикладів державного регулювання агросектору в Україні можна віднести нераціональний розподіл субсидій, що спричинено «пошуком ренти» з боку великих агрохолдингів. Тваринницькі дотації лобювались і продовжують лобюватись на вищому політичному рівні з метою збільшення виручки великих агрофірм (зокрема, МХП та «Укрлендфармінг»).

Пряме і непряме державне регулювання діяльності у аграрному секторі економіки має забезпечувати баланс інтересів суб'єктів економічної діяльності, створення і підтримання логістичної, складської інфраструктури, формування сприятливого інвестиційного клімату.

У реалізації інституційного аспекту розвитку аграрного сектору економіки держава створює сприятливі макроекономічні та інституційні передумови, точну специфікацію і захист прав інтелектуальної та іншої власності (у т.ч. власності на землю і на засоби виробництва).

2. Інституції-норми. Проведення подальшого реформування аграрного сектору неможливо без науково-обґрунтованої, ретельно опрацьованої концепції, без правового забезпечення в нових організаційно-правових формах господарств (у тому числі в агрохолдингах, у великих сільськогосподарських підприємствах, кооперативах). Безсистемне реформування призвело до того, що правовий статус новостворених підприємств визначався недосконалим законодавством. Потенціал аграрного сектору в цих умовах виявився неефективним. Багато в чому це було пов'язано з наступним: внутрішній стан ресурсів, в першу чергу власність на ресурси, не відповідали новій інституційній формі, а невирішені законодавчі питання стали гальмом подальшої інституційної трансформації. В результаті крім неефективних реформ в суспільному виробництві очікуваного розвитку не показав індивідуальний приватний сектор в формі фермерських господарств, також в повній мірі не отримали очікуваного результату від кооперації виробництва.

3. Інституції-організації (інститути). Економічні реформи в аграрному секторі, що проводилися з початку 1990-х років, вплинули насамперед, на ці інституції, спричинивши трансформацію відносин власності і форм господарювання на селі.

Грунтуючись на ключових принципах економічної теорії, можна стверджувати, що концептуально структура аграрного сектору економіки визначається формами власності і правом, що є основою всієї системи виробничих відносин. Значну роль при цьому відіграє організаційно-господарська діяльність в окремих регіонах. Наприклад, структура агровиробництва в Україні на початку 1990-х рр. була приблизно однаковою. Від-

повідно однотипними були і зміни аграрної структури: зменшувався питома вага колективних господарств у валовій продукції сільського господарства і зростала частка приватних і сімейних господарств (ФГ, господарства населення). При цьому слід зазначити відмінність в темпах змін по регіонах і, як наслідок, певні розбіжності в аграрних структурах.

Основними суб'єктами діяльності в аграрній сфері є виробники сільськогосподарської продукції, а також науково-дослідні, проектні і кредитні організації, що передбачає розробку, удосконалення та уточнення методик для здійснення розрахунків ефективності та обґрунтування економічної доцільності окремих інноваційно-інвестиційних проектів.

4. Інституції-контракти (контрактації). Вони визначають спосіб, порядок та умови укладання конкретних угод щодо купівлі-продажу чи обміну товарів. Інституції контрактації визначають умови угод між покупцем і продавцем, які залежать від чинників ціни, специфічності активів і гарантій. Інститути контрактації, поряд з правами власності, є базовими інститутами інституціонального механізму і для ефективного функціонування ринкової економіки мають вирішальне значення. Наразі актуальним є активне формування інституцій, що сприяють інноваційному розвитку аграрного сектору, зокрема науково-технічного та техніко-технологічного розвитку.

5. Неформальні інституції. Традиції та звичаї, наявні в суспільстві, мають зазвичай значний вплив на структуру інституцій аграрного сектора економіки, що є особливо актуальним в умовах зміни культури споживання, харчової поведінки тощо.

На основі вище зазначеного доцільно сформувати загальну схему інституцій в аграрному секторі (рис. 2).

З точки зору пріоритетності впливу на розвиток економічних систем, у тому числі аграрного сектору, найбільш важливим є інститут власності. Власність у економічному аспекті являє собою сукупність відносин з приводу привласнення майна, результатів господарської діяльності тощо. В юридичному аспекті інститут власності відповідає відносинам володіння, розпорядження й користування певними об'єктами. Існують типи власності – приватна, колективна, державна та значна кількість видів власності, що мають свою специфіку в аграрному секторі: індивідуальна власність (ОСГ), приватна власність (ФГ, ПП, ТОВ та ін.), колективна власність (ПАТ, кооперативи).

Однією з найбільш важливих неформальних інституцій-складових аграрного розвитку є менталітет населення. Менталітет сільського населення України в останні 30 років трансформувався під впливом процесів роздержавлення і приватизації землі та основних засобів виробництва колишніх КСП, усуненням держави від вирішення нагальних проблем розвитку сільського господарства і сільських територій в 90-х рр., закритості та нерівномірності розподілу прибутків між учасниками агропродовольчих ринків, низьким рівнем доходів більшості населення у сільській місцевості і надприбутками агрохолдингів. Все це сформувало почуття несправедливості щодо розподілу, розміру доходів і способів їх використання, прагнення працювати на себе, у власному бізнесі.

Але саме в сільському населенні власне способом життя закладено значний потенціал до праці, про що

свідчить значна частка продукції (майже 50%), що надходить на агропродовольчі ринки від ОСГ.

Найважливішими для розвитку аграрного сектору формальними інститутами є господарюючі суб'єкти, що створюються або для отримання прибутку (комерційні організації) або для задоволення потреб осіб в їхніх послугах або продукції (некомерційні) [7]. Згідно чинного законодавства України економічні суб'єкти аграрного бізнесу поділяються на великі, середні, малі та мікропідприємства, особисті селянські господарства. У сільському господарстві останні три інститути (малі, мікропідприємства та ОСГ), є виразником інтересів сільського населення, являють собою значний потенціал розвитку аграрного сектору.

Менталітет власників малого бізнесу формувався під впливом накопичення капіталу в результаті трудових зусиль. Їх відрізняє, з одного боку, висока працездатність, самодисципліна і самоорганізація, з іншого – жорстка економія на витратах, часто на шкоду збереженню кваліфікованих або відповідальних працівників і якості виробленої продукції, і нестабільність в договірних відносинах з покупцями їх продукції.

Особливим є інституційне середовище розвитку аграрного сектору, адже відсутність традиції цивілізованого ринку гальмує процесийого утвердження [9, с. 96].

У процесі систематизації елементів інституційного середовища, що визначають розвиток аграрного сектору економіки у довгостроковому періоді, доцільно поділяти їх на інституції, що впливають на людину як головну продуктивну силу, і інституції, що формують умови для економічної діяльності людини-працівника та створених нею спільнот (соціальних, економічних інститутів), структур, і механізмів самоорганізації (рис. 3).

Як видно з рис. 2, є багато елементів та чинників, які формують інституційне середовище розвитку аграрного сектора економіки. Більшість вітчизняних вчених відзначають про незавершеність структурних трансформацій в аграрному секторі, що спричинені якраз недосформованістю, недосконалістю інституцій, організаційно-економічних умов ринкової діяльності [9].

Представники вітчизняної економічної науки стверджують, що інституційне середовище, наявне в аграрному соціальному середовищі й економічній системі, ... чинить супротив структурним реформам, які передбачають прозорість, організованість, економічну відповідальність, зрозумілі, конкурентні правила ринкової взаємодії тощо. За твердженням Мороз О.О., «шлях розбудови національної аграрної економіки має власну всього інституціонального каркасу суспільних відносин, в межах якого актуальним залишається питання вирішення цілої низки економіко-організаційних проблем підвищення інтегральної ефективності господарювання і створення оптимального соціально-економічного середовища, орієнтованого на пріоритети і потенціал постіндустріального суспільства [10, с. 6].

Концепція подальшого розвитку аграрного сектору повинна мати чіткі орієнтири – чітко визначені інституційні рамки (інституційну матрицю). Це сприятиме зменшенню хаотичних коливань в аграрній сфері щодо обсягів виробництва продукції, рівня цін. За твердженням Ю. Сафонова, «...інституційні зміни відбуваються під тиском заінтересованих інститутів, з одного боку, і незацікавлених – з іншого. Сучас-

Рис. 2. Класифікація інституційних складових розвитку аграрного сектора

Джерело: сформовано автором

ний стан аграрного сектора економіки України – це нестійкий компроміс, визначений існуючим розкладом і співвідношенням цих сил» [11]. Для забезпечення подальшого ефективного розвитку аграрного сектора України доцільно здійснювати пошук шляхів та механізмів узгодження інтересів ключових гравців агропродовольчих ринків через інституції влади, власності, контрактації.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Інституції, згідно з розумінням класиків інституціоналізму, – це правила гри, як формальні, так і неформальні, а також

характеристики їх застосування. Під інститутами розуміють організації, всередині яких люди взаємодіють згідно зі встановленими правилами, об'єднані спільними цілями. До основних функцій інституцій нами віднесено регулювання поведінки ринкових суб'єктів, мінімізація витрат і зусиль на укладання угод та організація процесу передавання інформації.

Однією з найбільш важливих формальних інституцій, що визначають розвиток аграрного сектору, є відносини власності (на землю і на засоби виробництва), серед неформальних інституцій-складових аграрного розвитку – менталітет сільського населення.

Рис. 3. Механізм взаємодії основних елементів інституційного середовища аграрного сектору

Джерело: сформовано автором на основі [7]

У процесі систематизації елементів інституційного середовища, що визначають розвиток аграрного сектору економіки у довгостроковому періоді, доцільно поділяти їх на інституції, що впливають на людину як головну продуктивну силу, і інституції, що формують умови для економічної діяльності людини-працівника та створених нею спільнот (соціальних, економічних інститутів), структур, і механізмів самоорганізації.

Концепція розвитку аграрного сектору повинна мати чітко визначені інституційні рамки. Це сприятиме зменшенню хаотичних коливань. Для забезпечення подальшого ефективного розвитку аграрного сектору України доцільно здійснювати пошук шляхів узгодження інтересів ключових гравців агропродовольчих ринків через інституції влади, власності, контрактації.

Список використаних джерел:

1. Экологический словарь. Москва, 2001. URL: <http://ecology.sci-lib.com/> (дата звернення: 18.01.2020).
2. Veblen T. The Place of Science in Modern Civilization and Other Essays. "Huebsch", 1919. 37 p.
3. Вальцев С.В. Теоретические подходы к определению категории «институт» в рамках институциональной теории. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-podhody-k-opredeleniyu-kategorii-institut-v-ramkah-institutsionalnoy-teorii/viewer> (дата звернення: 29.01.2020).
4. Коммонс Дж. Экономика коллективных действий. Нью Йорк : Макмилан, 1951. 156 с.
5. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. Москва: Начала, 1997. 180 с.
6. Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки. Наукова доповідь / За редакцією чл.-кор. НАН України Бородіної О.М., д-ра екон. наук Шубравської О.В. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2018. 152 с.
7. Суюмбаева Р.А., Лайпанова Д.Б., Эбзеев Х.-М. И. Институциональные факторы инновационного развития аграрного сектора региональной экономической системы. *Фундаментальные исследования*. 2015. № 11 (часть 5). С. 1039–1042.
8. Гриценко Г.М., Лукьянов А.Н. Институциональная среда развития регионального АПК: теоретический аспект. *Фундаментальные исследования*. 2014. № 12 (часть 4). С. 794–798.
9. Ковальова О.В. Структурна політика та трансформації в аграрному секторі економіки. Київ : ННЦ ІАЕ, 2019. 320 с.
10. Мороз О. О. Институциональная система аграрной экономики Украины : монография. Вінниця : Універсум, 2006. 438 с.
11. Сафонов Ю.М. Институционализм в условиях трансформации АПК. *Эффективная экономика*. 2013. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1994> (дата звернення: 14.01.2020).

References:

1. *Ekologicheskij slovar'* [Environmental Dictionary] (2001). Available at: ecology.sci-lib.com/ (accessed 18 January 2020). (in Russian)

2. Veblen T. (1919) *The Place of Science in Modern Civilization and Other Essays*. "Huebsch", 37 p.
3. Val'tsev S.V. (2014) *Teoreticheskie podkhody k opredeleniyu kategorii «institut» v ramkakh institutsional'noy teorii* [Theoretical approaches to the definition of the category of "institution" in the framework of institutional theory]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-podhody-k-opredeleniyu-kategorii-institut-v-ramkah-institutsionalnoy-teorii/viewer> (accessed 29 January 2020). (in Russian)
4. Kommons Dzh. (1951) *Ekonomika kolektivnykh dii* [The Economics of Collective Action]. N.Y.: Makmilan.
5. Nort D. (1997) *Instituty, institutsional'nye izmeneniya i funktsionirovanie ekonomiki*. [Institutions, institutional changes and the functioning of the economy]. Moskva: Nachala. (in Russian)
6. *Aghrarnyj i sil'skyj rozvytok dlja zrostannja ta onovlennja ukrajinskoj ekonomiky*. Naukova dopovid' (2018) / Za redakciju chl.-kor. NAN Ukrainy Borodinoj O.M., d-ra ekon. nauk Shubravskoj O.V. NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy». Kiyiv. (in Ukrainian)
7. Suyumbaeva R.A., Laypanova D.B., Ebzeev Kh.-M.I. (2015) *Institutsional'nyefactory innovatsionnogo razvitiya agrarnogo sektora regional'noy ekonomicheskoy sistemy* [Institutional factors of innovative development of the agricultural sector of the regional economic system]. *Fundamental'nye issledovaniya*, № 11 (chast' 5), pp. 1039–1042. (in Russian)
8. Gritsenko G.M., Luk'yanov A.N. (2014) *Institutsional'naya sereda razvitiya regional'nogo APK: teoreticheskiy aspekt* [Institutional environment for the development of regional agribusiness: theoretical aspect]. *Fundamental'nye issledovaniya*, № 12 (chast' 4), pp. 794–798. (in Russian)
9. Kovaljova O.V. (2019) *Strukturna polityka ta transformacii v agrarnomu sektori ekonomiky* [Structural Policy and Transformations in the Agricultural Sector]. Kiyiv: NNC IAE. (in Ukrainian)
10. Moroz O.O. (2006) *Instytucionaljna systema aghrarnoji ekonomiky Ukrainy* [Institutional system of agrarian economy of Ukraine]: monohrafiya. Vinnycja: Universum. (in Ukrainian)
11. Safonov Ju.M. (2013) *Instytucionalizm v umovakh transformacii APK*. [Institutionalism in the context of APC transformation]. *Efektivna ekonomika*, no. 4. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1994> (accessed 14 January 2020). (in Ukrainian)